

УДК 342.951
DOI <https://doi.org/10.32782/39221407>

Рогозіннікова К. С.,
*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри відновного правосуддя та приватної детективної діяльності
Навчально-науковий інститут права
Національний університет водного господарства та природокористування*

ЦЕНТРИ З НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ВТОРИННОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ ЯК СУБ'ЄКТИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

CENTERS FOR PROVISION OF FREE SECONDARY LEGAL ASSISTANCE AS SUBJECTS OF PREVENTION AND COUNTERMEASURES AGAINST DOMESTIC VIOLENCE

У статті надано характеристику центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги як суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству. Підкреслено подвійну роль центрів, як суб'єктів, які діють, по-перше, з метою забезпечення жертвам домашнього насильства та насильства за ознакою статі доступ до правосуддя, зокрема, шляхом надання безоплатної вторинної правової допомоги, по-друге, в рамках правопросвітницької діяльності, сприяють запобіганню та протидії домашньому насильству.

Окремо розглянуто питання надання безоплатної вторинної правової допомоги особам, постраждалим від домашнього насильства та насильства за ознакою статі. Проаналізовані статистичні показники звернень таких осіб до центрів загалом і в розрізі наданих їм правових послуг. Зроблено висновок, що невелика кількість звернень, пов'язана з латентним характером самого домашнього насильства і з непоінформованістю його жертв про свої права. Наведено перелік документів, які повинна надати постраждала особа для підтвердження свого правового статусу та відзначено, що такі особи мають право на безоплатну вторинну правову допомогу з моменту звернення до правоохоронних органів з відповідною заявою, що є позитивним законодавчим рішенням. Встановлено, що з метою забезпечення доступу до безоплатної правової допомоги осіб, які постраждали від домашнього насильства та насильства за ознакою статі центри безоплатної вторинної правової допомоги організують консультативні пункти доступу в закладах з підтримки постраждалих від домашнього насильства.

Охарактеризовано діяльності центрів є правопросвітницька робота у сфері запобігання та протидії домашньому насильству або насильству за ознакою статі. Констатовано ефективну роботу центрів в цьому напрямку, адже вони налагоджують взаємодію з іншими суб'єктами запобігання домашньому насильству, сприяють формування нульової толерантності до проявів домашнього насильства через інформаційні компанії, проводять навчання працівників для ефективної психологічної комунікації з жертвами.

Ключові слова: домашнє насильство, безоплатна вторинна правова допомога, правова допомога, правопросвітництво.

The article provides a description of centers providing free secondary legal assistance as subjects of prevention and countermeasures against domestic violence. It has been established that the centers for providing free secondary legal assistance play a double role, because firstly, they act as subjects of providing victims of domestic violence and gender-based violence with access to justice and other mechanisms of legal protection, including by providing free legal assistance in accordance with the procedure established by the Law of Ukraine "On Free Legal Aid"; secondly, within the scope of their legal education activities, the centers contribute to the prevention and counteraction of domestic violence.

The issue of providing free secondary legal assistance to victims of domestic violence and gender-based violence was separately considered. The statistical indicators of the appeals of such persons to the centers in general and in terms of the legal services provided to them were analyzed. It was concluded that the small number of appeals is related to the latent nature of domestic violence itself and the lack of awareness of its victims about their rights. The list of documents that the injured person must provide to confirm his legal status is given. It has been established that in order to ensure access to free legal aid for victims of domestic violence and gender-based violence, the centers of free secondary legal aid organize advisory access points in institutions for the support of victims of domestic violence.

The activity of the centers is characterized by legal education work in the field of preventing and countering domestic violence or gender-based violence. The effective work of the centers in this direction has been established, because they

establish interaction with other subjects of prevention of domestic violence, promote the formation of zero tolerance for manifestations of domestic violence through information companies, conduct training of employees for effective psychological communication with victims.

Key words: *domestic violence, free secondary legal assistance, legal assistance, legal education.*

Постановка проблеми. Кожен з нас може отримати безоплатну правничу допомогу, яка гарантована національним законодавством та міжнародними документами. З метою реалізації цього права держава створила систему безоплатної правової допомоги, нормативно врегулювала особливості її надання.

Інститут безоплатної правової допомоги функціонує в Україні ще з 2012 року і показав ряд своїх переваг, адже охоплює широку систему установ, включає різні види (первинну та вторинну) правової допомоги та різні послуги, забезпечує її надання різним категоріям громадян. Серед таких категорій особливо вразливими є особи, які постраждали від домашнього насильства або насильства за ознакою статі. Саме тому законодавець визначив їх серед суб'єктів, які мають право отримати безоплатну правову допомогу, а самі центри як суб'єкти запобігання та протидії домашньому насильству.

Стан опрацювання. Питання особливостей діяльності центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги в контексті запобігання та протидії домашньому насильству є малодослідженим в наукових колах, проте активно висвітлюється на офіційних сайтах системи безоплатної правової допомоги та Міністерства юстиції України.

Метою статті є характеристика ролі та значення центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги як суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству.

Виклад основного матеріалу. Як нами вже було зазначено центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги відіграють подвійне значення, оскільки по-перше, виступають суб'єктами забезпечення постраждалим від домашнього насильства та насильства за ознакою статі особам доступу до правосуддя та інших механізмів юридичного захисту у тому числі шляхом надання безоплатної правової допомоги у порядку, встановленому Законом України «Про безоплатну правову допомогу»; по-друге, в межах своєї правопросвітницької діяльності центри сприяють запобіганню та

протидії домашньому насильству. Розглянемо цих два аспекти окремо.

Так, «правнича допомога» є поняттям, яке всебічно та активно досліджується в наукових колах. Його правова природа з однієї сторони, є зрозумілою, з іншої дискусійною. Автори монографії «Конституційно-правовий статус адвокатури в механізмі реалізації права людини і громадянина на правову допомогу» підкреслюють універсальність права на безоплатну правову допомогу, яка проявляється в тому, що воно охоплює всі сфери здійснення прав і обов'язків людини і громадянина, супроводжує реалізацію практично всіх прав, свобод, законних інтересів особи, її правову дійсність [2, с. 56]. Це твердження, на наше переконання, найбільш точно відображає правову природу досліджуваного права.

Безоплатна правова допомога згідно із Законом України «Про безоплатну правову допомогу» складається із первинної та вторинної. Безоплатна первинна правова допомога – вид державної гарантії, що полягає в інформуванні особи про її права й свободи, порядок їх реалізації, відновлення у випадку їх порушення та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [4].

Безоплатна вторинна правова допомога – вид державної гарантії, що полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя. Безоплатна вторинна правова допомога включає такі види правових послуг: захист; здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складення документів процесуального характеру. Перелік суб'єктів безоплатної вторинної правової допомоги чітко визначений у законі. Із січня 2018 року особи, які постраждали від домашнього насильства або насильства за ознакою статі, набули права на всі види безоплатної вторинної правової допомоги.

З 7 січня 2018 року до 1 січня 2021 року місцеві центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги ухвалили 2 203 рішення про надання безоплатної вторинної правової допомоги особам, що постраждали від домашнього насильства або насильства за ознакою статі [3]. Загалом з 1 липня 2015 року по 31 січня 2023 року центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги було надано 5961 правову послугу особам, що постраждали від домашнього насильства [9]. Таку кількість звернень не можна назвати значною, що в деякій мірі пов'язано і з латентним характером самого домашнього насильства і з непоінформованістю його жертв про свої права.

Міністерство юстиції України опублікувало статистичні дані за 2020 рік в розрізі правових потреб жертв домашнього насильства чи насильства за ознакою статі. Зокрема, протягом 2020 року було прийнято 1 172 рішення щодо надання безоплатної вторинної правової допомоги. Переважна більшість звернень (96%) надходила від жінок. Середній вік постраждалих, що зверталися до центрів становив 31–40 років (майже 36%).

Щодо їх правових потреб, то питання сімейного права цікавило 29,5%; інших питань – 26,7%; цивільного процесу – 21,8%; кримінального процесу – 8,3%; житлового права – 4,2%. 30% клієнтів, які є постраждалими від домашнього насильства і яким була надана допомога, звертаються до системи безоплатної правової допомоги повторно з інших питань. Часто це супутні правові питання – розподіл майна, позбавлення батьківських прав тощо [3].

Особи, які потребують безоплатної вторинної правової допомоги і є жертвами домашнього насильства чи насильства за ознакою статі повинні підтвердити свій правовий статус відповідними документами. Перелік таких документів є затвердженим і сюди відноситься:

- витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань, у якому міститься інформація про вчинення злочину, пов'язаного з насильством;

- талон-повідомлення про вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з насильством, виданий уповноваженим підрозділом органу Національної поліції, за формою, затвердженою МВС;

- копія протоколу про вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого статтею 173² Кодексу України про адміністративні правопорушення;

- копія постанови про накладення адміністративного стягнення за вчинення правопорушення, пов'язаного з насильством;

- копія заяви до суду про видачу або продовження обмежувального припису стосовно кривдника; рішення суду про видачу або продовження обмежувального припису стосовно кривдника;

- копія винесеного працівником уповноваженого підрозділу органів Національної поліції термінового заборонного припису;

- направлення постраждалих осіб до центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги, складене за формою, затвердженою Мінсоцполітики (видається районними, районними у м. Києві і Севастополі держадміністраціями, виконавчими органами сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх утворення) рад, у тому числі об'єднаних територіальних громад, чи загальними/спеціалізованими службами підтримки постраждалих осіб) [6].

Зауважимо, що жертва домашнього насильства та насильства за ознакою статі отримує право на безоплатну вторинну правову допомогу фактично з моменту звернення до органів Національної поліції з такою заявою, що є надзвичайно вдалим законодавчим рішенням. Питання пов'язані з наданням вторинної правової допомоги можуть виникнути у постраждалих вже на першому етапі, тому важливо надати їх правовий захист та підтримку.

Крім того, підкреслимо, що з метою забезпечення доступу до безоплатної правової допомоги осіб, які постраждали від домашнього насильства та насильства за ознакою статі центри безоплатної вторинної правової допомоги організують консультативні пункти доступу в закладах з підтримки постраждалих від домашнього насильства.

Позитивно є також ініціатива щодо створення телеграм-чату протидії домашньому насильству. Він сприяє алгоритмізації дій постраждалих осіб та буде корисним для надання консультацій онлайн, коли жертва з тих чи інших причин не може звернутися за консультацією безпосередньо до центру.

Наступним аспектом діяльності центрів є правопросвітницька робота у сфері запобігання та протидії домашньому насильству або насильству за ознакою статі. У цьому контексті центри значною мірою сприяють формуванню нульової толерантності до дискримінації та насильства через різні заходи та інформаційні кампанії. Прикладом такої є міжнародна акція «16 днів проти насильства», до якої активно залучаються центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Л. Рутьян наголошує на необхідності формування правової компетентності жертв домашнього насильства, під якою розглядає процес формування здатності ефективно використовувати у діяльності законодавчі та інші нормативно-правові акти, що регламентують захист, безпеку і свободу жертви насильства [8, с. 486]. Вважаємо, що свою роль у цьому процесі можуть відіграти і центри з надання безоплатної правової допомоги, які можуть організувати різні тренінги для постраждалих з метою підвищення їхньої обізнаності в різних питаннях.

Коли ми говоримо про соціально-правовий захист жертв від домашнього насильства, ключову роль повинна відігравати взаємодія між різними органами та інституціями та ефективне інформування постраждалих осіб про їх права. Прикладом такої ефективної взаємодії можуть бути меморандуми. Так, нещодавно між Регіональним центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Рівненській області та комунальним закладом «Денний центр соціально психологічної допомоги» Рівненської обласної ради, який функціонує на базі Консультативної служби для постраждалих від домашнього насильства та насильства за ознакою статі було укладено меморандум про співпрацю. У центрі можна отримати тривале консультування психолога, корекційну програму, супровід соціального працівника, первинну правову допомогу та інформування про послуги інших організацій та установ, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії насильству. В рамках підписаного меморандуму сторони домовились про співпрацю з надання юридичної, інформаційної, консультативної допомоги, своєчасних, гарантованих та кваліфікованих послуг з метою захисту кон-

ституційних прав і свобод громадян; створення механізмів для оперативної взаємодії та співпраці у сфері надання безоплатної правової допомоги; інформування осіб про права і свободи людини та порядок їх реалізації, сприяння відновленню порушених прав; здійснення освітньо-профілактичної роботи, профілактики негативних явищ та реалізації пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення»; обміну досвідом, консолідації зусиль щодо недопущення порушень прав і свобод жінок та жінок з дітьми, які постраждали від насильства [7].

З огляду на поширеність цієї проблеми в суспільстві, усім органам державної влади та експертам, причетним до наукового і практичного вирішення цієї проблеми, необхідно активно і комплексно співпрацювати.

Ще одним аспектом надання безоплатної вторинної правової допомоги жертвам є психологічні особливості спілкування з ними, що вимагає від працівників центрів певних знань та навичок. Так, заступниця директора Регіонального центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Житомирській області Наталія Радущинська наголошує, що для ефективного надання правової допомоги важливо не тільки якісно проконсультувати особу в контексті юридичних наслідків, які тягнуть випадки домашнього насильства, але й налагодити комунікацію з клієнтом та врахувати психологічні особливості такої категорії осіб [1]. Саме тому важливим є проведення навчань працівників та адвокатів механізму роботи з постраждалими від дискримінації та насильства. Підкреслимо, що фахівець безоплатної правової допомоги відіграє важливу роль в контексті роботи з жертвами та повинен володіти відповідними знаннями та навичками.

Окрему увагу звернемо на звітність центрів. Так, центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги інформують (письмово або електронною поштою) про надання безоплатної правової допомоги постраждалим особам уповноважену особу, яка видала направлення, протягом п'яти робочих днів з дати надання такої допомоги або прийняття рішення про її надання [6]. Така норма виступає гарантією надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Крім того, Координаційний центр з надання правової допомоги щокварталу звітує Нацсоцслужбі про результати здійснення центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги повноважень у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі у порядку, визначеному Мінісоцполітики.

Висновки. Центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги займають важливе місце в системі суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству, оскільки відіграють подвійне значення: по-перше, як ті, хто надає безкоштовні правові послуги для таких осіб; по-друге, як ті хто здійснює

попередження та запобігання домашньому насильству через функцію правопросвітництва. Можна констатувати ефективну роботу центрів в цьому напрямку, адже вони налагоджують взаємодію з іншими суб'єктами запобігання домашньому насильству, створюють консультаційні пункти а також сприяють формування нульової толерантності до проявів домашнього насильства через інформаційні компанії. Подальших наукових досліджень потребують питання механізму виявлення жертв домашнього насильства та їх раннього інформування щодо прав, в тому числі права на безоплатну вторинну правову допомогу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Домашнє насильство: як ефективно надавати правову допомогу. Офіційний сайт Міністерства юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/m/domashne-nasilstvo-yak-efektivno-nadavati-pravovu-dopomogu> (дата звернення 19.02.2023).
2. Конституційно-правовий статус адвокатури в механізмі реалізації права людини і громадянина на правову допомогу: монографія / С. С. Калинюк, Ю. М. Бисага, В. І. Ярема. Херсон Видавничий дім «Гельветика», 2018. 180 с.
3. Правова допомога постраждалим від домашнього насильства. Офіційний сайт Міністерства юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/m/pravova-dopomoga-postrajdalim-vid-domashnogo-nasilstva> (дата звернення 12.02.2023).
4. Про безоплатну правову допомогу: закон України від 02.06.2011 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст. 2136. С. 577.
5. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
6. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 № 658. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF> (дата звернення: 20.02.2023).
7. Регіональний центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Рівненській області. Офіційний сайт. URL: <https://legalaid.gov.ua/tsentry/regionalnyj-tsentr-z-nadannya-bezoplatnoyi-vtorynnoyi-pravovoyi-dopomogy-u-rivnenskiy-oblasti/> (дата звернення 12.02.2023).
8. Рутьян, Л. Формування правової компетентності постраждалих від домашнього насильства жінок засобами неформальної освіти. *Social Work and Education*, 2021. Vol. 8, No. 4. pp. 481–493.
9. Статистична інформація роботи системи безоплатної правової допомоги. *Сайт Безоплатної правової допомоги*. URL: <https://legalaid.gov.ua/statystychna-informacziya-roboty-systemy-bezoplatnoyi-pravovoyi-dopomogy/> (дата звернення 19.02.2023).